

Város! — Hogyan tovább?

Évtizedeken át csak olvastunk, hallottunk róla: megbolydult a világ megszokott rendje, legalábbis ami az iparosított országok városait illeti. Szinte népvándorlás indult meg a város környéki villanegyedekbe, a nagyvárosok belterületeinek valaha hallatlanul drága lakásai egyre olcsóbbak lettek, mert pénz, jól fizető bérlő már nem akad. Azok már kihűztek, a városon kívülre. Így hát szinte a városközpontokig kellett vezetni az autópályákat, hogy reggelente bejuthassanak a munkába igyekvők, esténként pedig nagyobb dugók nélkül — haza. És gyorsvasutakat kellett építeni, amelyek összekötik a városközpontot a köré épült villatelepülésekkel. Így ha Londonban sztrájkolnak a vasutasok, hát szinte megáll az élet, mert az emberek nem jutnak el munkahelyükre. New York bájba került, mert legtehetősebb polgárai költöztek ki a várost környező villatelepülésekre. A legtehetősebbek, vagyis a legtöbb adót fizetők. Így aztán egyre nehezebbé vált a rendőrség fenntartása, a köztisztasági, oktatási alkalmazottak fizetése. S mindezek következtében számottevően romlott a világváros amúgy sem túl jó közbiztonsági helyzete, egyes városrészek állapota...

Évtizedeken át olvastuk, hallottuk a híreket, s legfőképpen csodálkoztunk, hiszen nálunk akkoriban egyféle irányba volt a mozgás: a falvakból, tanyákról be a városokba, összhangban az iparosodással, az ország társadalmi-gazdasági átalakulásával. Az iparosított országokban végbenemő folyamatokból legfőképpen építészeti-urbanisztikai elvek jutottak be még hozzánk, s az az általánosnak mondható elbizonytalanodás, amely mindinkább jellemezte a legfejlettebb országokat: vajon mi lesz a városokkal? Mi lesz a jövőjük?

Mivel rengeteget települtek be időközben nálunk is a városokba, nagyobb, gyorsan fejlődő városaink egyre inkább kinőtték saját, történelmi kereteiket. Ezével kellett az új lakások, bővíteni kellett a városi területeket. Jött hát a paneles technológia, arra alkalmasan, hogy tömeges mennyiségű igényeket gyorsan kielégítsen, csak itt Szegeden tizezreknek adjon összkomfortot. És jöttek ország-szerte az új lakótelepek, melyekből elfogytak az utcák, a kirakatok, a közösségi létesítmények (melyek ott korábban nem léteztek, újakra pedig nem futotta). Lakótelepek, amelyek föladták a város zártságát, valamiféle olyan elvből kiindulva, hogy lám, világszerte menekülnek az emberek a városokból, zöldövezetbe. Akkor hát illesztjük házainkat is nyitott térbe és tömeges lakásépítkezéssel is tegyünk eleget az ilyen emberi igényeknek.

Az elméletre azonban rácsfolni látszik a gyakorlat. Mégsem érzi magát mindenki jól zöldövezetekben, s a lakótelepek aligha kapnának előkelő helyezést, ha az egyes lakástípusok népszerűségéről szavazást rendeznének. Pedig hát szabad tereket, fákat, virágokat és ráadásul összkomfortot is nyújtanak lakóiknak. Embereknek, akik minden lehetséges fórumon követelik, hogy több fa, virág és nyitott tér legyen városunkban. És közben jönnek az újabb hírek. Az iparosított országokban megállt a kivándorlás, amely a kertvárosok lélekszámát gyarapította sokáig a városközpontok kárára. Megfordult az áramlás iránya. Amíg régebben világvárosok központjaiban meglehetősen könnyen lehetett lakást bérelni, mostanában gondokkal küszködnek Párizsban és Bécsben: sokkal többen keresnek lakást a városközpontban, mint ahány lakó ott van. Illetve immáráltalán nincsenek kiadó lakások. Mi történt vajon?

Nem tudom, ki hogyan, milyennek képzele a várost. A várost, amelyben szívósen lakna, amelyben érezné magát. Hogy ki hogyan voksolt nyilván

sok mindentől függ: életmódjától, munkájától, családi körülményeitől, tapasztalásainak ezreitől... De lényegében alighanem arról a vitáról van szó, hogy milyen legyen a város: nyitott vagy zárt?

Valaha egyértelműen zárt volt, évezredek óta. Falak közé zárt házak együttese, szűk területen, amely nem túrta a fákat, a szabad tereket, mert — nem volt rá hely. A falak fölősslegessé válását követően sem vált nyitottá a város, legfőképpen terjeszkedni, növekedni kezdett, de még sokáig megőrizte zártságát, amely valaha biztonságot adott lakóinak, később viszont lehatárolt, egyértelmű és egynemű életteret, ahol viszonylag kis, átfogható és bejárható területen összpontosult a lakás, a munka, a társadalmi kapcsolatok, szolgáltatások összessége, amely végül is a sajátosan nyitott városi életmód szülője lehetett.

Kétségtelen, hogy ez a zártság sokakat zavart, lakókat és építészeket egyaránt. Hiszen már az ókorban divattá vált, hogy a tehetősebbek villákat, nyaralókat építettek maguknak, ahová hetekre, hónapokra is kivonultak a város zsúfolt zártságából, parkok, nyitott terek közepébe. És a divat évszázadokat átélve tartotta magát a reneszánsz idején éppúgy, mint az új- vagy a legújabb korban. Hát ha ennyire igyekeznek kimenekülni az emberek a város zártságából, miért ne lehetne föllazítani a városok zártságát, a városon belül megteremtve az emberek számára, a kevésbé tehetősek számára is az olványira vágyott nyitottságot, szabad tereket és zöldet? — tették föl a kérdést sokan, hogy aztán Le Corbusier elképzelései mind szélesebb körben elterjedve lassanként az utca halálához vezessenek. Csak egyről feledeztünk meg. Arról, hogy a valaha villa- és nyaralótulajdonos tehetősek azért mégis városi lakosok maradtak, s minduntalan visszatértek az életmódjuk igazi kereteit adó város zárt világába.

Hogyan írja Bernard Oudin *A város védelmében* című könyvében? „A régi idők városa: mágiikus kör és zárt univerzum, a befelé forduló ember természetes környezete volt. A mai városok, és főképpen azok, amelyeket az urbanisták többsége tervez, annak az eszményi embernek épülnek, aki tökéletesen jól érzi magát a nem lehatárolt térben, amelyben akadálytalanul bonázkozik ki a külvilág felé forduló szelleme. Végső soron ez a fél-

reértés magva. Az építész urbanisztikai elképzeléseivel új embert szeretne teremteni: s beleütközik az örök emberbe, akinek komplexusai, tudat alatti féltelmei vannak, s akit az ilyen urbanisztika inkább sért, mint gyógyít.”

Szerepel az idézetben egy szó — „félreértés” — amit tán újra és újra hangsúlyozni kellene. Mert valószínűleg erről van szó, alapvető félreértésről. A várost alighanem nagyon nagy hiba lenne végképp nyitottá tenni, szerkezetéről csak nagy vonalakban gondoskodni, s megszüntetni zártságát a mikroviszonyokban. Mert aki éppen nyitott környezetre vágyik, az költözhet villanegyedekbe, városkörnyéki községekbe. De nekik is szükségük van a várostra, mint zárt közegre, amelyre tán túllentül is sok feladat hárul, életünknek túllentül is sokféle funkcióját kell összetartania, s közeget szolgáltatni számukra. E sokféle követelmény aztán nagyon is érzékeny szerkezeté teszi a várost, amelynek ha csak egyetlen jellemző sajátosságát is megvonjuk, nagyon keményen visszaüthet közérzetünkben, életmódunkban, produktivitásunkban, emberi kapcsolatainkban. Mert a városnak mindehhez teret, szervező közeget kellene adnia. Áttekinthető rendjével, bejárhatóságával, információkban gazdag közegével. Olyan közeggel, amelyben érdemes mozogni, amely emberi kapcsolatok szervező terévé válhat.

Természetesen nyitott terekre is szüksége van egy városnak, zártságán belül. Nyitott zónákra, mint Szegeden például a Széchenyi tér, vagy a Tisza-part, vagy a környező kiskert- és üdülőövezetek. Mert zártság és nyitottság szervesen ötvöződhet a térben, eltérő funkciókban. Sőt, a térbeli zártság időbeli nyitottsággal is jól megférhet, például úgy, hogy újonnan beépített területeinket is helyet adunk a jövő igényeinek.

Alighanem zártság és nyitottság kell, hogy ötvöződjék jó arányokban egy lakható városban. Amire Szeged talán a legjobb lehetőséget nyújtja Magyarország nagy városai közül. Sokan mondhatnánk, együtt Granasztói Pállal — aki éppen az időbeli nyitottság és a funkcionális-értelmes-szép városzerkezet fenntartása mellett voksolt: „Az szeretném hinni, s hiszem is, hogy városaink nem esnek szét, egyben és városokként, az emberi közösség, a művelődés gócpontjai maradnak, tovább élnek, sőt harmonikusabbá válnak, szépülnek is.”

SZÁVAY ISTVÁN

PATAKI FERENC: A SZÍNÉSZ

Wallisch Kálmán és a brucki felkelés

1934. február 12-én, a linzi szociáldemokrata pártház ostroma után Bécsben és Ausztria több városában kezdetét vette a Republikáner Schutzbund (Köztársasági Védszövetség), a szociáldemokrata párt félkatonai szervezetének négy napon át tartó fegyveres harca az ausztrófasiszta Dollfuss-rezsim ellen. A Schutzbundnak a stájerországi Bruck an der Murban folytatott küzdelmei kiemelkedő helyet foglalnak el e harcok történetében, és magyar szempontból is különleges jelentőségű bírnak, mivel a harcok politikai vezetője a magyar származású Wallisch Kálmán volt.

Wallisch Kálmán — három ország, Magyarország, Jugoszlávia, Ausztria — szocialista munkásmozgalmának kiemelkedő képviselője. 1919 augusztusáig a magyar (Lugos, Szeged), rövid ideig a jugoszláv, majd 1920 őszétől az osztrák munkásmozgalomban tevékenykedett. *Munkásvezér volt*, s nem a mozgalom teoretikusa, Ausztriában, mint Ausztria Szociáldemokrata Munkáspártjának városi és járási titkára, a Mura menti Bruckban, majd mint Stájerország tartományi párttitkára a munkásság napi küzdelmeit vezetve a jobb életért, a szabadságjogokért, a szocialista jövőért harcolt. Az osztrák fasizmus nagy támadásainak éveiben Wallisch az első vonalban küzdött, megpróbálta radikalizálni a pártvezetést, a Schutzbund harcképessé tételét, a betokosodó defenzív politikával szemben a harc megszervezését sürgette.

Stájerországban február 12-én az „Arbeiter Wille” című pártlap különkiadása adta meg a jelet az általános harcra. Grazban ugyanis sikerült kinyomtatni a szociáldemokrata párt vezetőségének és a szabad szakszervezetek szövetsége vezetőségének közös felhívását az általános sztrájkra. Míg Grazban és környékén a harcok kisebb-nagyobb csetepaté jellegűek voltak, az összecsapások Bruck an der Mur-Kapfenberg térségében összehasonlíthatatlanul nagyobbak voltak: a leghevesebbek és legjelentősebbek közé tartoznak az egész polgárháborúban. A szövetségi honvédelmi minisztérium 1935-ben Bécsben csak szolgáló cíllá kiadott könyve „Der Februar Aufruhr, 1934...” (A februári lázadás, 1934) a maga reakciós szóhasználatával ezt a következőképp fogalmazza meg: „A Mura menti Bruck városa a februári zavargások idején napokig a marxista lázadás középpontjában állott, amely itt különösen gonoszul tombolt, míg aztán, hála a szövetségi hadsereg bevetett osztagainak és a biztonsági szolgálat összes többi kötelestűdő tagjának, sikerült elfojtani.”

Február 12-én Wallisch, feleségével, Paulával Bruckba utazott. Tudta, hogy a brucki párttitkár és Schutzbund vezető őrizetben van, és úgy érezte, kötelessége Bruckba menni, mivel a város nem állhat vezető nélkül. „Megigérttem a munkásoknak, amikor Bruckból Grazba mentem, ésők nehezményezték, hogy most, amikor komolyra fordult a dolog, nem maradok Bruckban, hogy én, ha komolyra válik a helyzet, ha bekövetkezik egy komoly szituáció, Bruckban leszek a munkásokkal!” — vallotta február 19-én a leobeni stájerországi bíróság előtt. Wallisch számolt azzal, hogy az általános sztrájk ellenállásba ütközik, ezenfelül ismeretes volt előtte Ferjalkancellár fenyegetőzése, hogy február 12-e döntő nap lesz, hogy a Heimwehr (Honi Véderő) beveti osztagait és más alakulatokat, hogy eltávolítsák a szociáldemokratákat, Wallisch értelmezése szerint ez fasiszta államcsínyt jelentett, és elszánta magát a védekezésre.

A Schutzbund Bruckban kibontakozó harca messzemenően offenzív jellegű volt. Arra törekedett, hogy a Schutzbund antifasiszta harcát, amely Ausztriában a megtámadott alkotmány, és a munkásszociális és politikai jogainak megvédéséért és helyreállításáért folyt, Bruckban sikerre vigye. További helyi sajátosság, hogy a harcok politikai vezetője, Wallisch személyében a szociáldemokrata párt magas beosztású funkcionáriusa volt. Február 12-én este Bruckban az általános sztrájk teljessé vált, a Schutzbundlerek a végrehajtó hatalom alakulatait ostromgyűrűbe zárták és a munkások, bár csak rövid időre, de városzerte átvették a hatalmat.

A tartományi rendőr-főkapitányság már a délutáni órákban erősítést kért a grazi dandárparancsnokságtól. Brucki jelentések alapján ugyanis világos volt, hogy az ottlevő erők nem elégségesek a Schutzbund leverésére. A dandárparancsnokság Moltini ezredes parancsnoksága alatt különítményt küldött Bruckba. Február 13-án éjjel, midőn a Schutzbund még folytatta elkeseredett harcát, Moltini újabb erősítéseket kapott. Hajnalban a Schutzbund vezetői, Wallischsal az élen, megbeszélést tartottak és elhatározták, hogy a katonai túlerőben levő ellenséggel szemben feladják a harcot.

A Schutzbund Bruckban elszenvedett vereséget a katonai erő azonnali bevetése okozta, amelyhez társult az a körülmény, hogy a vasúti közlekedésben, Ausztriában, sehol sem került sor nagyobb arányú sztrájkakciókra.

„A brucki és kapfenbergi lázadás elfojtásának az lett a következménye — áll a csendőrség összefoglalójában —, hogy ebben a térségben feloszlott a Schutzbund és Wallisch Kálmán néhány száz emberrel megkezdte a visszavonulást a hegyekbe, délnyugatra Brucktól.”

A Wallisch-csapat az Utschgrabenben, az Eisenpasson és a Dreipfarrenen keresztűl menetelt, és utóvédharcokat folytatott. Az volt a szándékuk, hogy Frohnleiten irányában áttörnek és megkísérlik fegyverrel a kézben, átlépni a jugoszláv határt. Órákon át meneteltek a hídgyepek, szőlők, tégdíg süppedve a hóban. A mind zordabb magaslatokra érve Wallisch látta, hogy a hiányosan felszerelt Schutzbundlerek a súlyos erőfeszítéseket nem lehet elvárni. A remény, hogy harcszerű egységben maradvá átlépik a határt, szertefoszlott. Ő maga február 17-én Utschba érkezett. Elvtársai meg akarták szervezni vezetőjüket átmentését Jugoszláviába. Menekülés közben azonban a Wallisch házaspárt felismerte egy gépkocsivezető, aki nem tudott ellenállni az 5000 Sch. vérdíj csábításának és feladta őket a csendőrségnek. Február 18-án Wallisch és feleségét letartóztatták, bekísérték Liezenbe, a csendőrpáncsnokságra, ahol mindkettőjüket kihallgatták és még aznap Leobenbe szállították.

Február 19-én 14 óra 15 perckor Wallisch Kálmánt a leobeni stájerországi bíróság elé állították, majd 20 óra 40 perckor lázadás bűntette miatt kötél általi halálra és a bűnvádi eljárás költségeinek viselésére ítélték. Wallisch a tárgyalás során kifejtette: „Nem koldukok kegyelmet, nincs szükségem kegyelemre. Február 19-ről ítélni fog a világtörténelem, a munkásság. Persze, ezt a napot semmiképp sem jegyzik fel arany betűkkel a leobeni igazságszolgáltatás történetében.” Az ítéletet 23 óra 40 perckor hajtották végre. Wallisch Kálmán a leobeni börtön fásudvarán felállított bitófán, a fényszórók fényében halt meg, utolsó szavaival a szociáldemokráciát, a szabadságot élte.

Az 1934 februári Schutzbund-harcok, amelyeket az egész világ megcsodált, s amelyek annak idején úgy kerültek be a köztudatba, mint „az osztrák munkások felkelése”, az osztrák és a nemzetközi munkásmozgalom maradóan dicsőséges lapját képezik. Hitler hatalomra jutása után az első alkalom volt, hogy emberek egy csoportja, részben spontánul, fegyverrel a kézben szállt szembe a fasizmus előretörésével.

SOÓS KATALIN